

Γρηγόριος Νύσσης: Από τη θεολογική ανθρωπολογία στην ανθρωπολογική φυσιολογία

Χρήστος Α. Τερέζης

Η εκτενής πραγματεία *Περί κατασκευής ανθρώπου* (Β.Ε.Π.Ε.Σ., 65α, 11.1-92.29) τού Γρηγορίου Νύσσης εγγράφεται σε εκείνον τον κλάδο ο οποίος θα μπορούσε να οριστεί ως γενική Ανθρωπολογία. Αναφέρεται με άκρως επιστημονικό, και όχι μόνον για τα δεδομένα της εποχής κατά την οποία συνετάχθη, τρόπο στο σύνολο των ζητημάτων των σχετικών με τον άνθρωπο τόσο ως ενθαδική φυσική οντότητα όσο και κατά τον μεταφυσικό προσανατολισμό του, δηλαδή τόσο ως σωματικότητα όσο και ως πνευματικότητα. Το ιδιαίτερος ενδιαφέρον για ένα θεολογικών προτυπώσεων κείμενο, όπως το ως άνω, είναι ότι ενασχολείται άκρως συστηματικά με λεπτομέρειες της κατασκευής και της λειτουργίας του ανθρώπινου οργανισμού, οι οποίες αποτελούν κατά βάση ερευνητικό αντικείμενο της επιστήμης της Βιολογίας καθώς και των συναφών με το περιεχόμενό της άλλων φυσικών επιστημών. Εκτιμούμε ότι κινούμεθα στην περιοχή της επιστημονικής νομιμότητας, αν υποστηρίξουμε ότι στην εν λόγω πραγματεία συναντάμε μία απaráμιλλη σε θεματολογία και σε εμπνεύσεις διαλεκτική συνάντηση της Θεολογίας με την Επιστήμη, με συνέπεια επαναληπτικά κατά την εξέλιξη της ανάγνωσής της να προεκτείνουμε τις αρχικές διαπιστώσεις μας ότι πρόκειται για μία συντακτική μονάδα η οποία αποτυπώνει σε πλήρη βαθμό την θεία Αποκάλυψη, την ιδρυτική τού κλάδου της Κτισιολογίας-Κοσμολογίας. Η πραγματεία αρθρώνεται σε τριάντα κεφάλαια, το συνθετικό και κατά αυστηρή διαδοχή αρθρούμενο περιεχόμενο των οποίων συνιστά ένα συνεκτικό σύστημα Γνώσεως, εσωτερικά αιτιολογούμενο, τόσο θεματολογικά όσο και μεθοδολογικά. Στην ανά χείρας μελέτη θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε τα κύρια σημεία του έβδομου και του όγδοου κεφαλαίου της πραγματείας, τα οποία αναφέρονται στην ανάγνωση, υπό το πρίσμα της ποιητικής και της τελικής αρχαιολογίας της, της ανατομίας του ανθρώπινου σώματος. Βεβαίως, θα διατηρήσουμε σε ετοιμότητα τις γενικές κατευθύνσεις του

κειμένου αναφοράς μας, εν τω συνόλω τους, οι οποίες κινούνται στην εξειδικευμένη παρουσίαση της θείας οικονομίας, κυρίως στον τομέα της Ανθρωπολογίας, και στην επεξήγηση των λεπτομερειών εκείνων οι οποίες συνθέτουν το ζεύγος «κατ' εικόνα-καθ' ὁμοίωσιν», το αναφερόμενο στην θεία σύσταση και στην τελολογική-εσχατολογική προοπτική τού ανθρώπινου είδους. Άρα, θα προβούμε και σε ορισμένες προεκτάσεις έναντι του περιορισμένου κειμενικού πεδίου αναφοράς μας με βάση τα γενικότερα συμπραζόμενα, οι οποίες δεν προκύπτουν άμεσα από την τυπική δηλωτικότητα της φρασεολογίας του. Εν ταυτώ οι προεκτάσεις θα ευρίσκονται σε στενή συνάφεια με τα όσα έχουν συγκροτηθεί διαχρονικά στον κλάδο της χριστιανικής Ανθρωπολογίας.¹ Επιπλέον, έχουμε να σημειώσουμε ότι το έκτο κεφάλαιο περατούται με την βιβλική ρήση «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν», η οποία θα προσδιορίσει τον τίτλο που θα αποδώσουμε στο ἑβδομο κεφάλαιο και τις συχνές προεκτάσεις στις οποίες θα προβούμε. Συγχρόνως, θα διακινείται στους συλλογισμούς μας στο σύνολό της η πραγματεία και ως προς την δομική άρθρωσή της. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το τρίτο κεφάλαιό της φέρει τον τίτλο «Ὅτι τιμιωτέρα πάσης τῆς φαινομενικῆς κτίσεως ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις», θέση η οποία διήκει και στο σύνολο των υπολοίπων, ανεξάρτητα από το ειδικό υπό πραγμάτευση θέμα.

I. Η απουσία στον άνθρωπο φυσικών όπλων ως ένδειξη της κατ' εικόνα δημιουργίας του

Στο ἑβδομο, λοιπόν, κεφάλαιο της πραγματείας επιχειρείται η αποσαφήνιση ενός ιδιαίτερα σημαντικού ανθρωπολογικού θέματος, το οποίο αναφέρεται στους λόγους ἔνεκα των οποίων ο άνθρωπος στερείται φυσικών εφοδίων-όπλων, απουσία που δεν παρατηρείται στα υπόλοιπα ἔμβια ὄντα. Και κρίνεται ως κεφαλαιώδης αξιολογικά η απουσία αυτή για δύο λόγους, οι οποίοι αρύονται τις αφορμές τους από διαφορετικά μεταξύ τους ερευνητικά και ερμηνευτικά, εντεταγμένα ὁμως εντός του ἰδίου κοσμοθεωρητικού πλαισίου και κατά την διαδοχή των λειτουργιών που το ἴδιο προκαλεί, κριτήρια:

1. Μία πιθανή επιφανειακή ερμηνεία τῆς εν λόγω απουσίας θα ήταν

¹ Βλ. ενδεικτικά Π. Ευδοκίμοφ, *Η Ορθοδοξία*, σε μτφρ. Αγαμ. Μουρτζόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 61-161. Για μία πιο ειδική ανάγνωση της Ανθρωπολογίας του Γρηγορίου Νύσσης, βλ. M. Naldini, "Per una esegesi del 'De homine opificio' di Gregorio Nissenno", *Studi italiani di Filologia classica* 45 (1973), σ. 88-123· G. Verbeke, "La dignité de l'homme dans le traité 'De hominis opificio' De Grégoire de Nysse", *Roczniki Filozoficzne* 27/1 (1979), σ. 139-155.

ενδεχόμενο να οδηγήσει σε μετάθεση των αυστηρών επιστημολογικών κριτηρίων και σε επιφανειακά συμπεράσματα ως προς τον βαθμό της υπαρξιακής, και εκδηλούμενης προσωπικώς, ποιότητας του ανθρώπου. Στην περίπτωση δηλαδή κατά την οποία το ζήτημα θα εξετάζετο υπό την ποσοτική ή την αθροιστική εκδοχή του, την οποία κυρίως τροφοδοτεί η πολυπλοκότητα ή η πολυσύνθετη οργανισμικότητα, θα ήρθε το οντολογικό ιδιόλεκτο της ανθρώπινης πνευματικότητας, δηλαδή τού κατεξοχήν στοιχείου που συνδέει την κτίση με τον Δημιουργό της. Αντικειμενικό κριτήριο ανάλυσης θα αποτελούσε τότε το φαίνεσθαι και θα ετίθετο βαθμιαία στο περιθώριο οιαδήποτε αναγωγή στους κορυφαίους μεταφυσικούς πυρήνες, στο όντως είναι, στην προθετική πηγή δηλαδή των θείων αποκαλύψεων, των εισαγωγών στην φύση την ιστορία καθώς και στο συμβατικό χωρόχρονο τα ποικίλα ιδιόλεκτα του καιρού, ως έκφρασης των ανθρώπινων απαντήσεων στις ολοένα και περαιτέρω ανακαλυπτόμενες θεοφάνειες.

2. Η απουσία φυσικών όπλων στον άνθρωπο αποτελεί εδραία ένδειξη της κατ'εικόνα Θεού δημιουργίας του, εφόσον εδώ δίδεται, κυρίως διά εμμέσων αλλά σαφώς συμφραζομένων, προτεραιότητα και αξιολογική προβολή στην έλλογη υπό συνθετικούς όρους παρουσία του και στην ανάλογη των δομών της δημιουργικότητά του, περί των οποίων, συνεπαγωγικώς, προκύπτει ότι θεωρούνται πως υπερβαίνουν αξιακά τις φυσικές δεσμεύσεις και αναγκαιότητες, ή έστω καταστάσεις. Με την κυριολεκτική σημασία του όρου, ως δημιουργικότητα χριστιανικά εννοείται η μετάβαση από την αδράνεια ή την αναπαραγωγή στην συνειδητότητα ως προς το καινόν, διεργασία η οποία απαιτεί βεβαίως την σωματική ικανότητα και συμμετοχή αλλά υπό την κατεύθυνση που τούς χορηγούν οι εγκεφαλικοί έλλογα εκδηλούμενοι νευρώνες.

Η προσέγγιση του ζητήματος αρθρώνεται μέσω κατά βάση ρητορικών επισημάνσεων, οι οποίες τίθενται από τον χριστιανό θεολόγο στην πρώτη παράγραφο, με σκοπό να αναδείξει, στην συνέχεια των υπολοίπων κεφαλαίων, τις προκείμενες για να διατυπώσει συστηματικά τις κριτικές ανακατασκευές του και με τις προσιδιάζουσες θεωρητικές οριογραμμίσεις και προεκτάσεις. Σημειωτέον μάλιστα ως δείγμα της σημασίας της ότι η πρώτη ερώτηση, η οποία αφορά στους λόγους εξαιτίας των οποίων το ανθρώπινο σώμα είναι όρθιο, τίθεται προς πραγμάτευση όχι μόνον στο εδώ κεφάλαιο, αλλά επίσης απαντάται και στο όγδοο. Η επανάληψή του

μάς οδηγεί στην εκτίμηση ότι κατά τον Γρηγόριο χρήζει ιδιαίτερης μνείας και ανάγνωσης, οπότε θα έκρινε ως αναγκαίο να επανεπεντάξει στον θεωρητικό σχεδιασμό του την επεξεργασία του υπό τα νέα –και διευρύνοντα τα επιστημονικά– συλλογιστικά δεδομένα, τα οποία θα έχουν καθ' οδόν διαμορφωθεί, όχι μόνον διά των αναλυτικών προσθηκών αλλά και διά των συνθετικών αναδιατάξεων. Δεν πρόκειται δηλαδή για μία παλινωδία αλλά για έναν επαναφωτισμό. Θα υποστηρίξαμε λοιπόν ότι ο Γρηγόριος επιχειρεί να συγκροτήσει ένα θεωρητικό σχήμα, το οποίο ως τέτοιο απαιτεί συνεχή διεύρυνση των προσεγγίσεων και των πορισμάτων, με τις αναγκαίες κατά περίπτωση, μεθοδολογικές κυρίως, ανακατασκευές, υπό τον τρόπο πάντως τής σπειροειδούς διαδρομής, της γενικώς συνδέουσας το παραδοσιακό με το νεωτερικό. Ό,τι έχει διατυπωθεί, κρίνεται ως ουσιώδες και έτσι επανέρχεται αξιοποιούμενο σε μία πιο διπυρυμένη ανάγνωση, στην οποία προφανώς θα εμπεριέχεται και νέο εννοιολογικό υλικό.

Ακολουθεί η ερώτηση αναφορικά με το για ποίους λόγους «γυμνός μὲν φυσικῶν σκεπασμάτων, ἄοπλος δὲ τις καὶ πένης ὁ ἄνθρωπος καὶ τῶν πρὸς τὴν χρείαν ἐνδεῆς ἀπάντων ἐπὶ τὸν βίον παράγεται...» (23.8-10). Ο εν λόγω προβληματισμός πρέπει να θεωρήσουμε ότι τίθεται μεθοδολογικώς σκόπιμα από τον Γρηγόριο, για να του δοθεί στο σημείο αυτό η δυνατότητα να εξετάσει ένα ζήτημα το οποίο εγγράφεται καταρχάς σε έναν αναπόφευκτο αυτοματισμό εκτιμήσεων. Και εδώ, υπό μία επιφανειακή ή ποσοτική πραγματολογική βάση, πλείστες απαντήσεις θα κατευθύνοντο στο να υποστηρίξουν την υπεροχή των ζώων έναντι του ανθρώπου με εφελτήριο τον βαθμό και την ισχύ των φυσικών εφοδίων. Και, όπως θα διαπιστώσουμε, στην συνέχεια, ο δεινός βυζαντινός φυσιολόγος θα ανασκευάσει την εν λόγω θέση εντός δύο προτάσεων και έτσι θα επιτύχει, διά εμμέσου συνεπαγωγής, να αποδείξει την θέση την οποία θεωρεί ως εγκυρότερη, μεταφέροντας την ανάλυση σε ένα διαφορετικό κατηγοριακό και αξιολογικό πεδίο. Να εντάξει δηλαδή τις περιγραφές του σε μία ανατρεπτική της προηγούμενης συνθετική κρίση. Η άποψή του βεβαίως για το θέμα είναι εμφανής από την αρχή του κεφαλαίου, αφού αναφέρει, υπό τον τύπο ενός, και εδώ, ρητορικού τεχνάσματος, ότι «ἐλεεῖσθαι μᾶλλον ἢ μακαρίζεσθαι κατὰ τὸ φαινόμενον ἄξιος» (23.10-11). Η έκφραση «κατὰ τὸ φαινόμενον» σαφώς και παραπέμπει σε έναν επιφανειακό εμπειρισμό, ο οποίος, και μόνον υφολογικά εάν τον προσεγγίσουμε, είναι πρόδηλο ότι αίρεται εξ ορισμού.

Μέσω ενδιάμεσων συλλογιστικών διαδρομών αλλά σαφώς και εδώ αναδύεται ότι η απόπειρα του Γρηγορίου επικεντρώνεται στην –με τον υφολογικών διαδρομών τρόπο να επιλέγεται ως μη χρήζοντα άλλης προσθήκης– απόρριψη μίας κατάστασης η οποία υπό τα παραστασιακά εμπειρικά

δεδομένα και με αθροιστικά κριτήρια παρουσιάζεται ως αληθής και ως αιτιολογική ειδικής κατεύθυνσης αξιολογικών αποτιμήσεων και κατηγορημάτων. Αρνείται δηλαδή μία μινιμαλιστική και απαξιωτική αντίληψη για τον εξωτερικό τρόπο κατασκευής του ανθρώπου, ή άλλως την αναγωγή κατά τυπικήν αναλογίαν από την μορφική εικόνα στην υπαρξιακή ικανότητα και λειτουργία. Τούθ' όπερ σημαίνει: και αν ακόμη την αποδέχεται ως ενέχουσα όρους ως προς την εμβέλεια των δυνατοτήτων, δεν την ανάγει σε κριτήριο για την καθόλου υποστατική αξιολόγηση του ανθρώπου, η οποία σαφέστατα και υπερβαίνει το όποιο φαίνεσθαι έρχεται στο προσκήνιο, τόσο καθεαυτό όσο και διά συγκρίσεων. Δεν εκφράζει λοιπόν σκεπτικισμό έναντι της απτής επισήμανσης ότι ο άνθρωπος στερείται όλων εκείνων των φυσικών χαρισμάτων τα οποία διαθέτουν τα ζώα, προκειμένου να αμύνονται και συνακόλουθα να επιβιώνουν. Τα απτά δεδομένα έως ένα σημείο είναι δεσμευτικά. Και επιπλέον, αν η πραγματολογική τάξη διαμορφώνεται κατά τα ανωτέρω ως προς την εργαλειακή χρήση των φυσικών χαρισμάτων, τότε είναι αναπόφευκτο να γεννάται στον οιονδήποτε υπό όρους λογικής συνεπαγωγής στοχαζόμενο η εξής απορία: πώς είναι δυνατόν η οντότητα, η οποία επροορίσθη να είναι εξουσιαστής των υπολοίπων, να παρουσιάζεται άοπλη και αδύναμη σε σχέση με τις οντότητες τις οποίες θα εξουσιάζει;² Πώς δεν είναι αντιφατικό το να είναι πιο αργοκίνητος ο άνθρωπος-εξουσιαστής απ' όσα ζώα τρέχουν ταχέως και γενικά πιο ευάλωτος συγκρινόμενος με τις ικανότητές τους; Πώς, λοιπόν, αυτό το αδύναμο και ατελές ως προς τα φυσικά εφόδιά του δημιουργήμα έλαβε ως κλήρο την εξουσία επί του συνόλου των υπολοίπων ζώων; Πρόκειται για απλές εμπειρικές διαπιστώσεις, οι οποίες ως προς μία τυπικά λογική και φυσιολογική προσέγγισή τους οδηγούν σε αντιφάσεις ή εξ ορισμού θέτουν εκποδών οιασδήποτε εξουσιαστική προοπτική ως πλεονέκτημα για τον άνθρωπο. Προφανώς, ανάλογες τότε θα είναι οι επισημάνσεις και για τον θείο σχεδιασμό.

Η απάντηση, ωστόσο, σχετικά με το ανωτέρω ζήτημα είναι απλή και δεν απαιτεί ιδιαίτερες συλλογιστικές διαδικασίες σύμφωνα με τις αρθρούμενες υπό όρους λογικής συνεπαγωγής αρχές του χριστιανού συγγραφέα, διότι η κατάσταση η οποία φαινομενικά παρουσιάζεται ως στέρψη αποτελεί δυνατότητα εξουσίας, άλλης όμως τάξης από την επικυριαρχική

² Σημειωτέον ότι το τρίτο κεφάλαιο της πραγματείας έχει ως τίτλο: «Ότι τιμωτέρα πάσης τῆς φαινομένης κτίσεως ἢ τοῦ ἀνθρώπου φύσις», ενώ το τέταρτο έχει ως τίτλο: «Ότι διὰ πάντων ἐπισημαίνει τὴν ἀρχικὴν ἐξουσίαν ἢ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευή». Προφανώς η «κατασκευή» ορίζει την «φύσιν», με τον σχεδιασμό του Θεού να αποτυπώνεται διά των ὄρων «ἐξουσία» και «τιμωτέρα». Ἄρα, ο άνθρωπος καλεῖται να αποκωδικοποιήσει τον εν λόγω σχεδιασμό, προκειμένου να μην οδηγηθεί σε μία υπεραίρουσα εξουσιαστικότητα.

ή την δυναστευτική, οπότε κινούμεθα εντός ενός σημασιολογικού πεδίου που θέτει εκποδών τις κατ' έθος ή εκ των ιστορικών επικυρώσεων υποστηριζόμενες αξιολογήσεις και κατηγοριοποιήσεις. Για να ενταχθεί στα αναγκαία εννοιολογικά περιγράμματα η εικόνα αυτή του ανθρώπου, πρέπει να εξετασθεί ο ίδιος υπό υπερφυσικούς όρους ως επιτελεστέο – και προφανώς όχι μηχανιστικό ή αυτοματικό– μέρος του έλλογου σχεδίου του Θεού. Σύμφωνα λοιπόν με την προγραμματική κανονιστική κλίμακα της δημιουργίας, στον άνθρωπο έχει δοθεί το λογικό, το οποίο όχι μόνον αντισταθμίζει αλλά και υπερβαίνει σε ποιότητα και δημιουργικότητα την ισχύ όλων των φυσικών χαρισμάτων των υπολοίπων ζώων, τα οποία στερούνται συντονισμένων προγραμματικών εφοδίων και επιβιώνουν μόνον διά τού αυτοματικώς εκδηλούμενου ενστίκτου. Επομένως, η αντίφαση αίρεται διά της αναγωγής και εδώ σε άλλου είδους κριτήρια και ερμηνείες από τον πραγματολογικόν εκείνον προσανατολισμό ο οποίος προκύπτει από τα επιφαινόμενα. Και το ότι η στέρψη αυτή στον άνθρωπο θα υπακούει σε μία τελολογική προοπτική, αποδεικνύεται δ'απλής συνεπαγωγής από το εξής: αν ο άνθρωπος διέθετε τα εφόδια των άλογων ζώων, τότε θα ήταν και ο ίδιος θηρίο και, επιπλέον, δεν θα επιμελείτο να αναπτύξει την ειδικής υφής ηγεμονική-εξουσιαστική δύναμή του κατά την σχέση του μαζί τους. Το αιτιολογικό προκύπτει αβίαστα: το μόνο που θα τού ορίζετο ως εφικτό με τα φυσικά όπλα θα ήταν να εξουδετερώσει τα υπόλοιπα ζώα –στο πλαίσιο μίας αενάως επαναλαμβανόμενης αντιπαλότητας– και όχι να τα υποτάξει υπό τους όρους που έχουν ήδη τεθεί θεόθεν και οι οποίοι παραπέμπουν στην ανάδειξη των λειτουργιών τους εκείνων που θα πραγματώσουν την, όποια κατά περίπτωση, οικεία τους τελολογία. Μία κατάσταση λοιπόν ενστικτωδώς αυτοματικών εκρήξεων θα διεμόρφωνε ως μόνιμη και αποκλειστική πραγματολογική συγκρότηση μία ανταγωνιστική ατμόσφαιρα και θα επέβαλε τελικώς την κυριαρχία τού ισχυροτέρου, στο πλαίσιο μίας συγκρουσιακής προβολής ενός ανεξέλεγκτου επιθυμητικού, το οποίο στο ζωϊκό πεδίο κινείται υπό συνθήκες ακραία επεκτατικές, τουλάχιστον έως ότου αυτό κορεστεί, και μάλιστα προσκαίρως, ως προς τις μη υπαγόμενες στο επικοινωνιακώς πράττειν προβολές τους. Η φράση διά των οποίων εκκινεί η δεύτερη παράγραφος εκτιμούμε ότι επικυρώνει τα όσα στην ευρύτερη συνάφεια αναφέρουμε: «Ἄλλ' οὐδὲν οἶμαι χαλεπὸν δεῖξαι ὅτι τὸ δοκοῦν ἐπιδαίει τῆς φύσεως ἡμῶν, ἀφορμὴ πρὸς τὸ κρατεῖν τῶν ὑποχειρίων ἐστίν» (23.30-32).

Επιπλέον, το δεδομένο της έλλειψης των φυσικών όπλων στον άνθρωπο για την κάλυψη των αναγκών του θα σημειώναμε ότι αναπτύσσει καταρχάς την εκτική ή έστω την ορμική τάση για συνεργασία με τους

συνανθρώπους του και για την καθυπόταξη των υπολοίπων ζώων, προκειμένου να ανταποκριθεί στην πιεστικότητα των συνθηκών την οποία οι ίδιες θέτουν. Εμμέσως μάλιστα, διά τής ανωτέρω πρόθεσης για μία πιο ανοικτού τύπου συνάντηση, αναπτύσσεται η επικοινωνιακότητα, συστατικό στοιχείο του έλλογου –αλλά και του εκκλησιαστικού, στην προοπτική εξέλιξης του θείου σχεδίου– βίου. Έτσι, θα οδηγούμεθα στην εκτίμηση ότι η στέρηση ως προς τα εξωτερικά φαινόμενα μετατρέπεται σε δυνατότητα, η οποία, συνδυαζόμενη με την παρουσία της λογικής, καθίσταται ικανότητα ποιοτικής εμβέλειας και ανάλογων παρουσιών κατά περίπτωση επιλογής και δράσης. Εξάλλου, η ενύπαρξη των έλλογων στοιχείων στον άνθρωπο αποδεικνύει την παρουσία στις υπαρκτικές προδιαγραφές του, στην ίδια την οντολογική υποδομή του, ενός απaráμιλλου φύσει και θέσει στοιχείου, του «κατ' εικόνα», το οποίο είναι ξένο προς οιαδήποτε ποσοτική-αθροιστική θεώρηση του ανθρωπολογικού ζητήματος, ή τουλάχιστον δεν εξαντλείται στις διαπιστώσεις της.³

Επομένως, νομιμοποιούμεθα να θεωρούμε ως εφελτήριο πηγών ενέργειας με σημαντικές υπαρξιακές προεκτάσεις για τον άνθρωπο την έλλειψη την οποία παρουσιάζει, ως δημιουργημένη οντότητα, σε φυσικά όπλα. Απαγκιστρώνεται έτσι, με πιο διηυρυμένα πλέον επιχειρήματα, η σκέψη μας από μία ενδεχόμενη πεπλανημένη ερμηνεία, η οποία θα εθεωρούσε τον άνθρωπο υποδεέστερον έναντι των υπολοίπων ζώων με μόνο ερμηνευτικό και αξιολογικό κριτήριο τις εκ της φύσεως ενισχύσεις, οι οποίες ουσιαστικά αναφέρονται στην υλώδη υπό όρους μηχανιστικής αναπαραγωγής πλευρά της ζωής. Υπό τα εφελτήρια ωστόσο μίας τέτοιας οπτικής και μάλιστα με μονοσήμαντον τρόπο, δεν είναι εφικτή η αναγωγή στα υπερφυσικά αρχέτυπα, η οποία ως προς ουδέν άλλο συνίσταται παρά στην ολική πραγμάτωση του «καθ'ὁμοίωσιν». Και με κάθε άνεση, τέλος, θεωρούμε την πραγμάτευση του ανωτέρω θέματος από τον χριστιανό διανοητή σημαντική για δύο λόγους, τόσο ερμηνευτικούς όσο και συστηματικούς:

α. Αποσαφηνίζοντας και ερμηνεύοντας ένα θέμα το οποίο προκαλεί ίσως λογικών συνεπαγωγών αμφιβολίες, αντιρρήσεις και σκεπτικισμούς, εμμέσως προκύπτει ότι δημιουργεί μία εδραία βάση, επί των αφητηριακών αιτιολογήσεων της οποίας –και όχι μόνον επί του περιεχομένου τους βέβαια που θα έλθει στο φως εκ των υστέρων– θα στηρίξει την υπόλοιπη

³ Για μία συνολική ανάγνωση του θέματος με αναφορές σε ορισμένους από τους διανοητές του Χριστιανισμού της Ανατολής, βλ. V.I. Lossky, *Η Μυστική Θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας*, σε μτφρ. Στ. Πλευράκη, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 131-154, όπου γίνεται αναφορά στην υπό επεξεργασία πραγματεία του Γρηγόριου Νύσσης, με την επισήμανση της θέσης του χριστιανού επισκόπου ότι η κατ' εικόνα Θεού δημιουργία του ανθρώπου περιλαμβάνει στο σύνολό της συλλήβδην την ανθρώπινη φύση και όλους τους ανθρώπους.

ανάλυσή του για τα θέματα τα οποία στην παρούσα πραγματεία ανήκουν στον ερευνητικό ορίζοντά του αναφορικά με τον τρόπο διά του οποίου δομείται η υπαρξιακή ποιότητα του ανθρώπου καθώς και με τον εγκόσμιο και τον υπερφυσικό προσανατολισμό του. Και ακριβώς αυτός ο υπερβατικού τύπου προσανατολισμός ορίζει ως επακόλουθη την εισαγωγή των ερμηνευτικών αναγνώσεων ως ανοιγμάτων προς το έσχατο μέλλον.

Β. Αποδεικνύει για μία εισέτι φορά ότι ο άνθρωπος είναι «κατ' εικόνα» Θεού δημιουργημα, αφού διαθέτει λογική, η οποία αποτελεί αδιαμφισβήτητο γνώρισμα του δημιουργού του, και διά της οποίας αποκτά τις προϋποθέσεις να καλύψει οιαδήποτε άλλη αδυναμία του, η οποία προφανώς και οφείλεται στο ότι είναι γεννητή ύπαρξη. Έρχονται λοιπόν στο προσκήνιο οι προγραμματικές και οι συνδυαστικές ενέργειές του, έλλογη παρουσία η οποία ως ποιοτικά περαιτέρω τού επιφανειακών απαιτήσεων βίου ή της αναπαραγόμενης ως προς τα ενεργήματα ύπαρξης δεν παρατηρείται στα υπόλοιπα έμβια όντα. Έτσι, το ζήτημα περί της υπαρξιακής ποιότητας του ανθρώπου τοποθετείται κατεξοχήν στα πνευματικά ιδιώματά του, τα οποία ορίζουν και μίαν άλλη τελικότητα στον τομέα της δημιουργίας, σαφώς διαφοροποιημένης από την ενυπάρχουσα στα υπόλοιπα έμβια όντα, η οποία ωστόσο κατ' οικονομίαν χαρακτηρίζεται ως τέτοια, ή τουλάχιστον δεν είναι με ασφαλή τρόπο προσδιορίσιμη. Και η εν λόγω διάκριση στην περιοχή των κατηγορηματικών αξιολογικών προσδιορισμών οφείλεται στο ότι η τελικότητα στην πλήρη έκφρασή της συνδέεται με την συνειδητοποίηση όχι μόνον ενός σκοπού αλλά και των μέσων διά των οποίων πραγματώνεται. Μία τέτοια υπαρξιακή κατάσταση εκφεύγει παρασάγγες της τυπικής επαναληπτικότητας του στοιχειώδους φυσικού βίου, ο οποίος δραστηριοποιείται κυρίως όχι μόνον με μηχανιστικούς όρους αλλά και σε κλίμακα μη δημιουργική και μη εμπνευστική για το όποιο εκείθεν. Το μόνο που θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, υπό μία ανοικτή θεώρηση, είναι ότι υπάρχουν διαβαθμισμένα επίπεδα τελικότητας, το κορυφαίο από τα οποία κατέχει ο άνθρωπος, το και σημασιολογικό των υπολοίπων οργανισμών. Επομένως, οι ανωτέρω αναδυόμενες συγκρίσεις τελούνται κατά βάση μέσω ανόμοιων καταστάσεων, μη αναγόμενων εις τι διαπιστωμένα κοινόν, τουλάχιστον κατά το σύνολό του.

Προκειμένου να επικυρώσουμε τον τίτλο της μελέτης μας, θα παραθέσουμε ένα εδάφιο από το έβδομο κεφάλαιο στο οποίο περιγράφονται ορισμένα από τα ζώα: «Λέων μὲν καὶ σῦς καὶ τίγρις καὶ πάρδαλις καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον, ἀρκοῦσαν ἔχει πρὸς σωτηρίαν τὴν ἐκ φύσεως δύναμιν. Καὶ τῷ ταύρῳ μὲν τὸ κέρασ καὶ τῷ λαγῶ τὸ τάχος καὶ τῇ δορκάδι τὸ πήδημα καὶ ἄλλῳ τινὶ ζῶῳ τὸ μέγεθος» (*Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου,*

23.18-22). Για τις αντιστοιχίες των όσων εξετάσαμε με θέσεις του Κικέρωνα και του Ποσειδωνίου, βλ. την κριτική έκδοση του κειμένου Sources Chrétiennes, με τίτλο *La création de l'homme*, εκδ. "Cerf"- "De l'Abeille", Paris-Lyon 1943, σελ. 102.

II. Η όρθια στάση στον άνθρωπο και άλλα παρεμφερή φυσιογνωστικά θέματα

Στις αρχικές συλλογιστικές διαδρομές του όγδοου κεφαλαίου διατυπώνεται μία ρητή πρόταση τελολογικού περιεχομένου: «Ὁρθιον δὲ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ σχῆμα καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνεται καὶ ἄνω βλέπει» (25.4-5). Η αποβλεπτικότητα, ως γενικευμένη φυσική κατάσταση είναι σαφής, χαρακτηριζόμενη σε άλλα κείμενα του Γρηγορίου ως «ἐπέκτασις». Ακολουθῶς, ορίζονται προς επεξεργασία τρία θέματα, τα οποία ουσιαστικά εξετάζουν το κατά πόσον ο άνθρωπος κατέχει τις προϋποθέσεις ώστε να χαρακτηριστεί ως ψυχοσωματική ενότητα:

- A.** Αναζητούνται τα αίτια του ότι το ανθρώπινο σώμα είναι όρθιο (ερώτημα περί ανατομικής εξωτερικής κατασκευής).
- B.** Ανιχνεύεται η λειτουργική σχέση η οποία υπάρχει ανάμεσα στα άνω άκρα και στον λόγο (ερώτημα περί αντιστοιχίας της εξωτερικής κατασκευής με την πνευματική αξιοποίησή της).
- Γ.** Επιχειρείται να εντοπισθούν διαιρέσεις και διαφοροποιήσεις στον τρόπο ύπαρξης ή στα μέρη της ψυχής (έρευνα περί των λειτουργιστικών διακρίσεων –και, άρα, άρσης του μονοδιάστατου– της πνευματικότητας).

Το πρώτο λοιπόν θέμα το οποίο αφορά στην εξήγηση της όρθιας στάσης του ανθρώπινου σώματος, αποκαλύπτει εκ νέου την πρόθεση του Γρηγορίου να αποδείξει ότι ο άνθρωπος είναι κατ'εικόνα Θεού δημιούργημα και να αποκλείσει έτσι μία μονοσήμαντη φυσιογνωμιστική ανάλυση και ερμηνεία του. Μία τέτοια μάλιστα ερμηνεία θα μπορούσε να οδηγήσει στην εκδοχή περί της δημιουργίας του ως ενός απλού βιοφυσικού συμβάντος, το οποίο θα προσεγγίζετο ερευνητικά μόνον υπό τις μεθόδους των ονομαζομένων θετικών επιστημών. Η εξήγηση του εν λόγω θέματος από τον χριστιανό στοχαστή γίνεται μέσω μίας σύγκρισης που επιχειρεί ανάμεσα στον άνθρωπο και στα υπόλοιπα ζώα, η οποία θα μπορούσε να εκληφθεί ως ούτως ειπείν εξωτερικά χαρακτηριστική. Επισημαίνει λοιπόν ότι μόνον το σώμα του ανθρώπου ευρίσκεται σε όρθια στάση, ενώ σε όλα τα υπόλοιπα ζώα παρουσιάζει μία έκδηλη κάμψη. Κατά την εκτίμησή του, η

διαφορά στάσης δεν είναι ούτε τυχαία ούτε επιφανειακή ούτε οφείλεται απλώς σε λόγους ανατομικούς, αλλά αποτελεί άλλη μία ένδειξη τόσο του βασιλικού-εξουσιαστικού αξιώματος το οποίο έχει δοθεί στον άνθρωπο όσο και της λειτουργικής υποτέλειας των υπολοίπων ζώων έναντι των οικείων του ιδιότυπων δυνατοτήτων. Είναι μία διάκριση που αποκαλύπτει την διαφορά της –οντολογικής, ως αρυόμενης από τον δυναμοκρατικό παράγοντα της μέθεξης– αξίας, η οποία παρατηρείται ανάμεσα στον άνθρωπο και στον ευρύτερο βιόκοσμο. Και εδώ οι διατυπώσεις υπάγονται σε μία ρητή τελολογία, την οποία ο Γρηγόριος συνοπτικά αναδεικνύει ως ακολούθως: «Διὰ τοῦτο τελευταῖος μετὰ τὰ βλαστήματα καὶ τὰ βοτὰ κατεσκευάσθη ὁ ἄνθρωπος, ὁδῶ τινί πρὸς τὸ τέλειον ἀκολούθως προϊούσης τῆς φύσεως» (26.26-28). Εκτιμούμε ότι δεν πρέπει να παραθεωρηθεί η διαφορά του ρήματος «πρόειμι» από το «εἶμι», με την πρόθεση «πρό» να είναι πολυσήμαντη, τόσο αρχαιολογικά όσο και τελολογικά.

Εκτός όμως από το ηγεμονικό αξίωμα, το οποίο εξυπηρετεί και ερμηνεύει η ὀρθία στάση, ο άνθρωπος έχει κατασκευαστεί με τέτοιο τρόπο, για να θεάται ὅ,τι τον υπερβαίνει και να ανακαλεί στο συνειδητό του την συγγενεία του με το υπερφυσικό αρχέτυπο και, ως εκ της εν λόγω βαθμιαίας προφανώς γνωστικής ανάκτησης, να πορεύεται προς τον σκοπό της δημιουργίας του, το «καθ' ὁμοίωσιν». Για μία εισέτι φορά, ο αναγωγισμός έρχεται στο προσκήνιο ως αιτητέος αιτιολογικῶς αναφορικά με τις αξιολογικές επισημάνσεις. Η υφή τού τρόπου εκδήλωσης της αιτιότητας είναι πρωτίστως προσδιοριστική τῆς ποιότητας των αιτιατών. Στο σημείο αυτό μπορούμε να οδηγηθούμε στην διαπίστωση, αλλά και να αναχθούμε στην βεβαιότητα πλέον υπό τα νέα δεδομένα, ὅτι η δημιουργία του ανθρώπου είναι ἔλλογα και προνοιακά σχεδιασμένη και ἔπεται, ως προς τις λογικές θεμελιώσεις της, της προϋπαρξης του σκοπού, τον οποίο καλείται να εκπληρώσει. Συνιστά εκείνον τον οὕτως ειπεῖν εργαλειακόν λόγο που έχει ενσωματώσει λειτουργιστικά τον τελικό, προκειμένου να τον αναδείξει στην πληρότητά του. Και μάλιστα η ὑπαρξη του εν λόγω σκοπού ανακαλεί στην μνήμη και φανερώνεται από τις απλές και ἄμεσες παραστάσεις οι οποίες προκύπτουν από τον ἴδιο τον άνθρωπο ως εξωτερική εικόνα, ἀκόμη και με μία απλή παρατήρηση της ιδιοδομῆς του σώματός του. Η διαφορά λοιπόν που αφορά στην στάση του σώματος ανάμεσα στον άνθρωπο και στα ζῶα, είναι αξιολογική και δεν πρέπει απλῶς να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα μίας τελειότερης ἢ αισθητικῆς προηγμένης ορθοστατικής ανατομίας. Ο Χριστιανισμός βεβαίως επιμένει στην αισθητική διάσταση του φυσικού σύμπαντος, ἀλλά ὄχι υπό ὅρους αυτονομίας ούτε σε ἀπόσταση ἀπὸ την πνευματικότητα, η οποία στην διδασκαλία του συνιστά την κορυφαία

πραγμάτωση του κάλλους, την αείζωη παρουσία και πρόσκλησή του.

Στην επόμενη θεματική συνάφεια, ο Γρηγόριος επιχειρεί να εξηγήσει το για ποίον λόγο τα ζώα ευρίσκονται ανατομικά σε κατάσταση κάμψης, πέρα από την εξ ορισμού προοπτικά δέσμευση ότι υποκύπτουν στην εξουσιαστική δύναμη του ανθρώπου. Τα ζώα, λοιπόν παρουσιάζουν την ανωτέρω κατάσταση της οιονεί υποτέλειας για δύο λόγους: (α) για να έχουν την δυνατότητα ανετότερα να προσλάβουν την τροφή τους από την γή, η οποία συνιστά και την μοναδική πηγή τους αναφορικά με την άντληση των αναγκαίων για την αυτοσυντήρησή τους. Οίκοθεν νοείται προφανώς ότι εξαιρούνται εδώ τα σαρκοβόρα, τα οποία όμως και αυτά δεν κατευθύνονται με μία ανατακτική ή ανυψωτική ορμικότητα. (β) εκ του ότι ο σκοπός της δημιουργίας τους δεν είναι άλλος από την επιβίωση, προοπτική που επικυρώνεται και από την θέση στην οποία ευρίσκεται ο στόμαχός τους. Συνυφαίνονται δηλαδή με κατώτερες μορφές ύπαρξης, μη ικανές για υπερβατικές αναγωγές και υπακούουσες στις κανονικότητες μίας ενστικτώδους αντίδρασης έναντι των όποιων ερεθισμών συναντούν, η οποία βεβαίως δεν θα στερείται νοήματος σχέση έχοντος με το θείο σκεπτικό από το οποίο προέκυψε η σύνολη λειτουργία της κτίσης, η οποία γνωσιολογικά δεν είναι αυτονόητη ή άνετα ερευνώμενη και συνιστά, παρά την άπειρη παραστασιακή ποικιλία που εκπέμπει, ένα μυστήριο.

Η δεύτερη ερευνητική κατεύθυνση του κεφαλαίου πραγματεύεται μία άλλη ανατομική διάσταση, αυτή της λειτουργίας των άνω άκρων του ανθρώπου, η οποία συνυφαίνεται με την συμμετοχή τους στην έκφραση του λόγου ως γλωσσικής ικανότητας. Όπως και στις προηγούμενες θεματικές, πρέπει και εδώ να εξετασθεί μία ενδεχομένως υποκρυπτόμενη σημασιολογική απόχρωση. Τι ακριβώς εννοείται, όταν γίνεται αναφορά στο ότι τα άνω άκρα κατέχουν την θέση του οργάνου του λόγου; Ένα τέτοιο ζήτημα, το οποίο από την απλή ανατομία μεταφέρεται σε μία πνευματική δραστηριότητα, είναι πολυπαραγοντικό: προσιδιάζει αναγκαστικά όχι μόνον σε επιστημονικές αλλά και σε θεωρητικές τοποθετήσεις, ή τουλάχιστον είναι και ερμηνευτικό.

Στην δεύτερη λοιπόν παράγραφο του κεφαλαίου, ο Γρηγόριος παραθέτει ένα παράδειγμα, το οποίο αποδεικνύει με σαφήνεια, σε ένα πρώτο πάντως επίπεδο χρήζον ορισμένων περαιτέρω εξειδικεύσεων, την άποψή του για την σχέση άνω άκρων-λόγου. Το παράδειγμα είναι εφηρμοσμένο και φέρει στο προσκήνιο την γραφή, η οποία είναι η αισθητή και η συμβολική φανέρωση του λόγου με γράμματα, τα οποία σχηματίζει ο κάθε άνθρωπος με μία προγραμματική και ρυθμισμένη κίνηση των άνω άκρων του. Η δυνατότητα αυτή είναι ιδιαίτερος σημαντική ανθρωπολογικά, αφού

εκ των προϊόντων της διαρρηγνύονται οι κάθε είδους σωματικοί ή ανατομικοί περιορισμοί και ο στοχασμός ενός ανθρώπου μπορεί να επεκταθεί αλλά και να συμπληρωθεί από τους μεταγενέστερούς του, μεταδιδόμενος, συνοδευόμενος βεβαίως από την οργανισμική κληρονομικότητα, ως παρακαταθήκη θέσεων και προοπτικών μέσω της γραφής. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι η γραφή δεν εξασφαλίζει μόνον την συνάντηση των γενεών αλλά και την εξέλιξη του πολιτισμού, δυναμοκρατικές προβολές οι οποίες έχει διαπιστωθεί ότι τελούνται τόσο γραμμικά όσο και ελικοειδώς. Ωστόσο, ως αποτέλεσμα –έστω εξωτερικό– δεν προκύπτει αυτόματα, αλλά προϋποθέτει μία ανατομία τέτοια ώστε να παρεμβαίνει, με την εγγενή δομή και διά των διορθωτικών δοκιμών της, κανονιστικά και ρυθμιστικά, στις κινήσεις των άνω άκρων. Μία τέτοια ικανότητα δεν παρουσιάζει η ανατομική κατασκευή των υπολοίπων έμβιων όντων. Εκτός όμως από την αναγκαιότητα της ύπαρξης των άνω άκρων για την εμφάνιση του γραπτού λόγου, τα ίδια καθίστανται απαραίτητα και για τον προφορικό λόγο, για δύο κυρίως αιτίες, με την δεύτερη να προκύπτει κυρίως κατά έμμεση συνεπαγωγή:

α. Για την εμφάνιση της λειτουργίας του λόγου, απαιτείται η ύπαρξη των κατάλληλων εκείνων φωνητικών οργάνων τα οποία θα επιτρέπουν την δημιουργία, διά συνθετικών και όχι παραθετικών αρμών, των λέξεων. Αν ο άνθρωπος δεν διέθετε τα άνω άκρα, τότε τα μέρη του προσώπου θα έπρεπε να είναι όπως των άλλων ζώων, για να εξυπηρετείται μόνον η ανάγκη της τροφής. Στο κείμενο παρατίθεται μία ιδιαίτερος αποκαλυπτική περιγραφή για το πώς θα ήταν το πρόσωπο στην περίπτωση έλλειψης των άνω άκρων: «ὥστε προμήκη τε τὴν μορφήν εἶναι καὶ ἐπὶ μυκτῆρας ἀπολεπτύνεσθαι, καὶ προβεβλήσθαι τὰ χεῖλη τοῦ στόματος τυλώδη καὶ σταθερὰ καὶ παχέα, πρὸς τὴν ἀναίρεσιν τῆς πόας ἐπιτηδείως ἔχοντα ἐγκεῖσθαι δὲ τοῖς ὄδοῦσι τὴν γλῶτταν, ἄλλην τινὰ τοιαύτην, πολύσαρκον καὶ ἀντιτυπῆ καὶ τραχεῖαν καὶ συγκατεργαζομένην τοῖς ὄδοῦσι τὸ ὑπ' ὀδόντα γινόμενον» (28.8-14). Αν λοιπόν η κατασκευή των πέριξ του στόματος τμημάτων ήταν ως άνω, τότε θα εξυπηρετούσε σε μείζονα βαθμόν για βελάσματα ή για βρυκηθμούς παρά για την έναρθη φωνητική ομιλία. Άρα, η ανατομία του προσώπου εξυπηρετεί μία συγκεκριμένη σκοπιμότητα άρθρωσης και συνδυασμού φθόγγων, προκειμένου να μην εκπέμπονται στοιχειώδεις και τυπικά επαναλαμβανόμενοι αλλά συνθετικοί και με πεποικιλμένη ανανέωση ήχοι, δηλαδή τέτοιο συγκροτημένο με κυματισμούς προϊόν, ώστε να μην ερεθίζει τον αποδέκτη τους μόνον κατά την ακουστική πρόσληψη. Προκύπτει μία κατάσταση κεφαλαιωδώς ευρύτερη, καθώς εκπέμπονται μηνύματα και σημασίες ως προεκτάσεις και αφομοιώσεις των γλωσσικών νοημάτων, τα οποία δεν παραμένουν έτσι στην τυπική

δηλωτικότητα, ή στην συμβατική αντιστοιχία σημαίνοντος-σημαινόμενου. Οι ακόλουθες δύο ρητές επισημάνσεις του Γρηγορίου αναδεικνύουν τις αρετές των χειρών: α) «Πρὸ τῶν ἄλλων διαφερόντως τοῦ λόγου χάριν προσέθηκεν αὐτὰς (δηλ. τὰς χεῖρας) ἢ φύσις τῶ σώματι» (28.4-5) και β) «Οὐκοῦν ἴδιον τῆς λογικῆς φύσεως αἱ χεῖρες ἀναπεφῆνασιν, οὕτω τοῦ πλάστου διὰ τούτων ἐπινοήσαντος τῶ λόγῳ τὴν εὐκολίαν» (28.24-25). Ενδιαφέρον προκαλεί το ότι στο πρώτο εδάφιο η αναφορά παραπέμπει σε πρωτοβουλίες της φύσης, η οποία συνεπαγωγικώς δεν εκλαμβάνεται ως τελούσα σε μη συστηματικές δραστηριότητες, ενώ στο δεύτερο, με αφορμή τον άνθρωπο, της αποδίδεται το προσωνύμιο της λογικής. Πρόκειται πάντως για αναφορές οι οποίες δεν κινούνται στον αστερισμό των απαξιώσεων όσο και αν ορίζουν με ένταση τις διαφορετικότητες.⁴

β. Είναι εμπειρικά βεβαιωμένο ότι για την ανάπτυξη, τελειοποίηση και χρήση μίας λειτουργίας το ὄργανο το οποίο καλεῖται να την περαιώσει πρέπει να αφεθεί απερίσπαστο στις επιλογές του και στις κινήσεις του κατά την εκδήλωσή της. Και η εν λόγω ανεξαρτησία προφανώς και θα εκρίνετο αναγκαία, διότι, αν πρέπει το ὄργανο να επιμελείται για πλείονες από μία στοχεύσεις, το πιο πιθανό είναι να μην κατορθώσει να ανταποκριθεί σε ουδεμία από αυτές συγχρόνως. Ως εκ της ανωτέρω σκοποθεσίας, ένα ον, εκ των προτεραιοτήτων που τίθενται, θα προβεί σε διαχωρισμόν ανάμεσα στις λειτουργίες που συναντά προς επιτέλεση και θα αναλάβει να καλύψει σε άμεσον χρόνο αυτή που έχει επικαίρως ουσιαστικότερη σημασία για την ύπαρξη και την επιβίωσή του ή που προσιδιάζει σε μείζονα βαθμόν με την ιδιοκατασκευή του ή με τον τρόπο διά του οποίου αρθρώνει την δημιουργική ή όποια άλλη ποιοτική παρουσία του στο οικοσύστημα. Δεν μπορούμε, λοιπόν, να αποκλείσουμε από τα ανωτέρω –τα συνδεόμενα με τον επικαιρικό ρεαλισμό–, τον τελολογικό σχεδιασμό, ήδη πλέον και από τον άνθρωπο. Το ένατο κεφάλαιο, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ὅτι ὄργανι-

⁴ Για μία συνοπτική παρουσίαση της ὅλης θεματικῆς συνάφειας, παραπέμπουμε στην μελέτη του Gerhart B. Ladner «The Philosophical Anthropology of Saint Gregory of Nyssa», *Dumbarton Oaks Papers*, εκδ. "Harvard University Press", 1958, σ. 61-94, ἀπ' ὅπου παραθέτουμε τα ἀκόλουθα: «The Bishop of Nyssa's argument runs thus: Man is upright and his gaze is directed upward to heaven. This symbolizes his royal dignity, his power over the other animalic creatures. But there is more: Because man stands erect, he does not need forelegs and could develop hands. Only because he has hands, which besides being put to a thousand other uses can serve for the provision and preparation of food, could his mouth, his lips, his tongue, and the other related parts of his face and throat be shaped for the purpose of articulation of words rather than for such animalic needs as the tearing of grass from the ground or the tearing apart of raw meat. Thus, just because man in his mind was made similar to God he received from the creator also the physical gifts suitable for the spiritual image-likeness. That sequence of cause and effect which led from man's upright posture via the creation of hands to the eminently spiritual gift of language also brought about the formation of a whole complex of vocal organs, comparable to a combination of lyre and flute, through which his mind can express itself, as a musician on his instrument» (σ. 68-69).

κόν κατεσκευάσθη τοῦ ἀνθρώπου τὸ σχῆμα πρὸς τὴν τοῦ λόγου χρείαν» (28.27-28) ἔρχεται να συμπληρώσει εξειδικευτικῶς τα ανωτέρω, διὰ της περιγραφῆς της στοματικῆς ανατομίας του ἀνθρώπου και κατὰ την συνάφειά της με τις νηπτικές εκφορές.

Επιλεγόμενα

Με την μελέτη των κεφαλαίων που επεξεργασθήκαμε, οδηγούμεθα στην εκτίμηση ότι η πραγματεία *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου* αποτελεί ένα ἀκρῶς επιστημονικό κείμενο, το οποίο επικυρώνει την εκτίμηση ότι ο Χριστιανισμός τηρεῖ μία σαφή στάση σεβασμοῦ ἀπέναντι στην ἔρευνα, ως ελεύθερη ἀπὸ προκαταλήψεις διαδικασία. Εκ του ότι θεάται τον κόσμο της αισθητηριακῆς ἐμπειρίας ως θεοφάνεια, εἶναι ἐπόμενο να εγγράφει στα κύρια ενδιαφέροντά του ως καθήκον την εξειδικευμένη μελέτη των προϊόντων της θείας δημιουργίας. Βεβαίως, η ἔρευνά του δεν παραμένει στον τομέα της αναλυτικῆς περιγραφῆς, ἀλλά, ὑπὸ την κανονιστικότητα την οποία ὀρίζει η θεολογική θεμελίωσή του, εἶναι ἐπόμενο να μετακινείται σε συνθετικές κρίσεις και ἐρμηνευτικές προεκτάσεις, οι οποίες σαφῶς και εἶναι οὕτως εἰπεῖν μετα-αναλυτικές. Επομένως, η μελέτη της φύσης και του ἀνθρώπου ἐκκινεῖ ἀπὸ την ἐξαντλητική περιγραφή τοῦ φαίνεσθαι και ἀνάγεται στους συμβολισμούς που το ἴδιο παραπέμπει αναφορικά με την ενεργὸ θεία αιτιότητα. Ο Γρηγόριος ο Νύσσης, λοιπόν, ἐνῶ περιγράφει τα πράγματα ως ὀρώμενα, ἀποτυπώνει ἐν ταυτῶ και την κατεύθυνση της ἔρευνας προς την μη ὀρώμενη πηγή τους καθῶς και προς τους τελολογικούς σχεδιασμούς που η ἴδια ὀρίζει, με μία μεθοδολογία ὀλιστικού διακλαδισμού, ἀπορρέοντος κατὰ βάση ἀπὸ το μονιστικό ὀντολογικό παράδειγμα το οποίο υιοθετεῖ ο Χριστιανισμός. Ο τριαδικός Θεός εἶναι η ἀποκλειστική αιτία του φυσικού κόσμου, στον οποίο ὀμως ἔχει προσδώσει τους ενεργειακούς ἐκείνους πυρήνες διὰ των οποίων θα λάβει και ο ἴδιος μέρος στην πραγμάτωση της τελολογίας του. Σημειωτέον ότι στο ἀκροτελεύτιο κεφάλαιο της πραγματείας το οποίο φέρει τον τίτλο: «*Θεωρία τις ἱατρικωτέρῃ περὶ τῆς τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευῆς δι' ὀλίγων*», ο Καππαδόκης διανοητής καταγράφει κορυφαίες ἐπιδόσεις της ἐρευνητικῆς ἱδιοφυΐας του, με καλπάζουσα σε ἐμπνεύσεις ἀξιοποίηση της ἱατρικῆς ἐπιστήμης, η οποία κατὰ την περίοδο του τέταρτου αἰῶνα εὐρίσκετο σε ἀνθηση. Οὕτως ἢ ἄλλως πάντως, τα ὀσα επεξεργασθήκαμε, ἀναδεικνύουν εὐρύτητα πεδία της συνάντησης της Θεολογίας με την Ἐπιστήμη. Και για μία συνθετική ἀνάγνωση του ἐν λόγῳ ζητήματος, παραπέμπουμε στην μελέτη τοῦ Μέγα Φαράντου, *Θεός και Θρησκεία στις Φυσικές Ἐπιστήμες*, ἐκδ. "Ἐννοια", Ἀθήνα 2008.